

Zahir Babayev,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
(zahirbabayev.rcisi@gmail.com)

QEYRİ-DÖVLƏT PENSİYA FONDLARININ FORMALAŞDIRILMASININ VƏ FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİNİN BƏZİ İQTİSADI VƏ HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: Qeyri dövlət pensiya fondları, pensiya hüququ, pensiya təminatı, hüquqi aspektləri, maliyyə bazarları.

Müəllif bu məqaləsində Qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılmasının və fəaliyyətinin təşkilinin bəzi hüquqi və iqtisadi aspektlərini araşdıraraq, Azərbaycan Respublikasında əhalinin sosial təminatı ilə bağlı qanunvericilik aktlarında xüsusi ilə təsbit olunmuş normalar çərçivəsində mövcud vəziyyəti təhlil etmişdir. Daha sonra müəllif qeyd edir ki, Qeyri dövlət pensiya institutları formalaşsa belə bu institutların fəaliyyəti normal investisiya mühitindən və maliyyə bazarlarının vəziyyətindən birbaşa asılı olacaqdır.

Dünya tarixinin güclü şəxsiyyətlərindən biri olan Romalı hərbiçi, siyasi lider e.ə.12 iyul 100-e.ə. 15 mart 44-cü illərdə yaşamış Qay Yuli Sezar e.ə. 47-44-cü illər arasında hərbiçilər üçün pensiya sistemini tətbiq edəndə ilk öncə onlar üçün təsərrüfat ərzilərinin ayrılması və Roma imperiyası boyunca hərbiçi koloniyalarının yaradılması ilə bağlı qərar qəbul etmişdir.

Müasir pensiya sisteminin tarixi dövlət maliyyə sisteminə ən böyük miqyasda təsir edən və ictimai inkişafı daha yaxşı təmin edən həmin qərarla bağlıdır. O qərar ki, sonradan bir sıra Avropa dövlətlərində təşkilatlanmış formada pensiya sisteminin qurulması üçün yaxşı nümunə olmuşdu. Qeyd edək ki, özəl bölmədə çalışanlar üçün yaşa görə ilk təşkilatlanmış özəl pensiya sistemi 1889-cu ildə Almaniya qurulmuşdur.

Bu sistemin başlıca xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, sosial sığorta məcburi və üzlük haqları bazasında olmalı idi. Odur ki, işəgötürən və işləyən mütəlq onun maliyyələşdirilməsinə qoyuluşlar etməli olurdular.

Almaniyada tətbiq olunan sistem fəhlə birliklərinin və komitələrinin təşkil etdiyi könüllü və qarşılıqlı yardım fondlarının bazasında formalaşmışdı. Nəticədə pensiya almaq və pensiyaya çıxmaq hüququ əvvəllər ödənilmiş üzlük haqlarının bazasında hesablanırdı. Danimarkada (1891) və Yeni Zelandiyada (1898) pensiya sisteminin tətbiqi öncə yoxsullara məqsədli yardım xarakteri daşıyırdı. Bu ölkələrdə pensiya sistemi ümumi vergi gəlirləri hesabına maliyyələşdirilirdi. Sonrakı illərdə qərbi avropa ölkələrinin əksəriyyətində alman modelinə yönələn pensiya sığorta sistemi formalaşdırılmağa başlandı. Anqlosaksion ölkələr (ABŞ istisna olmaqla) və Şimali Avropa dövlətləri Danimarka və Yeni Zelandiya sistemində uyğun pensiya sistemi yaratmağa başlamışdı. Bu sistemlər qarşısında duran müxtəlif məsələləri həll edirdi. Belə ki, Almaniya pensiya sığorta sisteminin əsas məqsədi işləyən əhalinin pensiya yaşında sosial statusunun saxlanılması, Danimarka və Yeni Zelandiya, sonradan isə İngiltərədə tətbiq olunan pensiya sisteminin başlıca məsələsi isə yoxsulluğun azaldılması idi. (10, s. 2)

XX əsrdə inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində pensiya sistemlərinin uyğunlaşması prosesi müşahidə olunmağa başladı. Artıq bir çox ölkələr sosial sığorta ödənişlərinin məbləğindən və ümumi həcmindən asılı olmayaraq minimal pensiya təminatı əsasında yeni sistemi tətbiq edirdi. Ölkələrarası müqayisələr və aparılmış təsnifatlar əsasında belə nəticəyə gəlmək olar ki, pensiya sisteminin strukturunda önəmli yeri mahiyyətinə görə pensiya təminatının reallaşdırılması aləti olan pensiya fondları tutur. Tədqiqata cəlb olunan ölkələrdə hazırda çoxlu miqdarda müxtəlif tipli pensiya fondları fəaliyyət göstərir ki, onlar arasında da pensiya yığımlarının həcminə görə öndə özəl pensiya fondları durur. Beynəlxalq standartların öyrənilməsi və mövcud normaların tədqiqi göstərdi ki, hazırda dünya ölkələrində pensiya sisteminin hüquqi bazasının unifikasiyası prosesi gedir ki, bu da ölkələr arasında pensiya təminatı konseptual çərçivədə yaxınlaşmasına gətirib çıxarır. Dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, beynəlxalq standartlarla tanışlıq, eləcə də Azərbaycanda pensiya sisteminin mövcud durumunun təhlili və inkişaf imkanlarının dəyərləndirilməsi aşağıdakı tövsiyələrin irəli sürülməsini şərtləndirir:

Makroiqtisadi, demoqrafik və pensiya sisteminin fəaliyyətini bilavasitə xarakterizə edən göstəricilərin dəyişməsinin əlaqəli şəkildə öyrənilməsi və onlar arasında simulyasiyaların işlənilməsi və bütövlükdə sığorta-pensiya sisteminin perspektiv inkişafı istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün aktual hesablamalar əsasında proqnozlaşdırma işinin təşkili;

Elektron hökumətin səmərəli mexanizmlərinin tətbiqi məqsədilə e-pensiya proqramının işlənilməsi və bu sistemdə avtomatlaşdırma səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə pensiyaçıların hesablamaların sürətinin artırılması və onların daha çevik üsullarla məlumatlandırılması;

Dövlətin müəyyən etdiyi sosial hədəflərin həyata keçirilməsində zəruri olan dövlət büdcəsi transfertlərinin həcmi, məcburi dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçotun nəticəsi kimi gələcəkdə gözlənilən maliyyə tələbi, artan maliyyə tələbi ilə sosial sığorta normativlərinin uyğunluğunun gözlənilməsi və digər problemlərin əlaqəli şəkildə öyrənilməsi üçün tədqiqatların genişləndirilməsi;

Mövcud sığorta-pensiya sisteminin dayanıqlı inkişafının təminatı üçün məcburi dövlət sosial sığorta haqları ilə sosial sığorta ödənişləri arasında birbaşa əlaqənin təmin edilməsi, sığorta ödəyicilərinin sayının artırılması məqsədi ilə mövcud işəgötürənlər və yeni iş yerləri yaradan sahibkarların biznes fəaliyyətində stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi;

Dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçotun inkişafı və tətbiqi məqsədi ilə zəruri normativ hüquqi bazanın yaradılması və infrastrukturun qurulması;

Qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılması və fəaliyyətinin təşkili.

Təhlillər göstərir ki, hökumət bütün vəsiyələrdən istifadə edərək dövlətin sosial öhdəliklərini azaltmaq istəyir. Həmçinin real pensiya məbləği ilə iqtisadi müht arasında asılılığı artırmaq yolu ilə gələcək pensiya təminatı səviyyəsinin

məsuliyyətini vətəndaşların üzərinə yönəltməyə çalışır. Bu məqsədlə konsepsiya əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə fəaliyyətlərin göstərilməsi öhdəliyi müəyyənləşdirmişdi:

1. Pensiya təminatının büdcə vəsaitlərindən asılılığının azaldılması (sığorta prinsiplərinə əsaslanmayan xərclərin minimum həddə salınması);
2. Sosial sığorta yığımının həcmi və təyin edilən pensiya məbləğinin həcmi arasında funksional asılılığın artırılması;
3. Pensiya təminatı sisteminin maliyyələşdirilməsində dövlət öhdəliklərinin konkretləşdirilməsi;
4. Pensiya hüququ yaradan faktor kimi “minimum yaş həddi” və “minimum əmək stajı” anlayışlarına paralel olaraq “minimum pensiya kapitalı” anlayışına keçilməsi;
5. Sığorta olunmada könüllü yığım komponentinin tətbiqi imkanlarının yaradılması;
6. Qeyri-dövlət pensiya fondlarının (institutlarının) təşkili imkanlarının yaradılması; (11, s. 6)

Qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılmasının hüquqi aspektlərinə nəzər yetirdikdə qeyd etməliyə ki, Azərbaycan Respublikasında əhalinin sosial təminatı ilə bağlı qanunvericilik aktlarında xüsusi ilə təsbit olunmuş normalar mövcuddur. Belə ki, Respublikanın ali qanunvericilik aktı olan Konstitusiyanın “Dövlətin ali məqsədi” adlandırılan 12-ci maddəsində qeyd olunur ki, “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir”. Bu maddədəndə göründüyü kimi dövlət vətəndaşlarının həyat səviyyəsini və onların sosial rifahını özünü ali məqsədi kimi müəyyənləşdirmişdir. Daha sonra həmin qanunvericilik aktının “Sosial inkişaf və dövlət” adlandırılan 16-cı maddəsində qeyd olunur ki, “Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır.” Konstitusiyanın “Sosial təminat hüququ” adlandırılan 38-ci maddəsində qeyd olunur ki, “Hər kəsin sosial təminat hüququ vardır, təqatüdlərin və sosial müavinətlərin minimum məbləği qanunla müəyyən edilir, dövlət xeyriyyəçilik fəaliyyətinin, könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaradır”. (1. m.12,16,38)

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 1078-20,1078-21 və 1078-22-ci maddələrində Qiyətli kağızlar üzrə əqdlərə aid müvafiq müddəlar da yer almaqdadır.(2) Bunlardan başqa Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Qeyri-dövlət pensiya fondlarının yaradılması üçün əsasları müəyyənləşdirən bir neçə fərman və sərəncamlar imzalanmışdır ki bunlarada aşağıdakıları aid etmək olar:

– Azərbaycan Respublikasında Pensiya islahatı Konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 iyul 2001-ci il tarixli 767 sayılı sərəncamı. (7)

– “Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli 782 nömrəli fərmanı.(8)

– Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 29 dekabr tarixli 510 nömrəli Fərmanı.(9)

Azərbaycanda qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılması və fəaliyyətinin təşkili pensiyaçıların sosial müdafiəsi, eləcə də ölkədə maliyyə bazarının inkişafı baxımından əhəmiyyətliyi nəzərə alınaraq bu sahədə əməli işlər sürətləndirilməlidir. Bu istiqamət prezident fərmanlarında və digər hüquqi sənədlərdə təsbit olunsada vətəndaşlara əlavə pensiya təminatını nəzərdə tutan qeyri-dövlət pensiya fondlarının yaradılmasını və fəaliyyətini tənzimləyəcək qanunvericilik bazası yardılma prosesindədir. Eyni zamanda, qeyri-dövlət pensiya fondlarının pensiya ehtiyatı vəsaitlərinin yerləşdirilməsi və yerləşdirilməsinə nəzarət qaydaları işlənilib hazırlanmayıb, qeyri-dövlət pensiyalarının təyini, maliyyələşdirilməsi və ödənilməsi mexanizmləri müəyyən edilməyib.

Nəticədə Azərbaycan Respublikasında yaxın gələcəkdə aparılması nəzərdə tutulan vergi və sosial sığorta islahatı ilə əlaqədar aşağıdakılar nəzərdə tutulmuşdur:

1. Sosial sığorta sistemində həyata keçirilən islahatlarla bağlı Vergi Məcəlləsində, "Sosial sığorta haqqında" Qanunda və digər əlaqəli normativ hüquqi aktlarda dəyişikliklərin həyata keçirilməsi;

2. Vergi ödəyiciləri tərəfindən əmək münasibətlərinin şəffaflaşdırılması və qeyri-rəsmi məşğulluğun əhatə dairəsinin azaldılması məqsədilə maliyyə sanksiyalarının sərtləşdirilməsi;

3. Bəyan edilən əmək haqqı məbləğlərinin real əmək haqqından az rəsmiləşdirilməsinə görə vergilərin hesablanması ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və konkret təkliflərin verilməsi;

4. Cinayət məsuliyyətinə səbəb olan dövlət büdcəsinə olan vergi borcunun məbləğinin müzdlü işə münasibətdə ayrıca həddinin müəyyən edilməsi;

5. Sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətində vahid gəlir vergisinin tətbiqinin büdcə daxilolmalarına təsiri üzrə maliyyə tutumunun hesablanması;

6. Əmək münasibətlərində aparılacaq islahatlardan irəli gələrək bəyannamə formalarının təkmilləşdirilməsi. (12)

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərdən keçirəndə görürük ki, birincisi Azərbaycan Respublikasında aparılması nəzərdə tutulan vergi və sosial sığorta islahatı daha çox bölüşdürücü funksiyanın deyil yığım funksiyasının üzərində qurulması məqsədmüvafiqdir.

İkincisi nəzərə alınmalıdır ki, daha mütərəqqi yığım fondları özəl pensiya fondlarıdır. Bu sahədəki müsbət təcrübənin nəticəsində bir çox ölkələr tamamilə özəl pensiya fondları sistemində keçmişdilər. Bəzi ölkələrdə isə dövlət və özəl fondların paralel olaraq fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, bu ölkələrdə aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, yığım və ödənişlərin həcminə görə özəl pensiya fondlarında daha sürətli artım müşahidə olunur. Bu da əhalinin dövlət fondları ilə müqayisədə özəl fondlara etibarının yüksək olmasının göstəricidir.

Üçüncüsü pensiya sistemləri ilə maliyyə bazarları arasında qarşılıqlı əlaqələrin qurulması ilə əlaqədar əməli işlər görülməlidir. Heç şübhəsiz ki, yığım sisteminin mövcudluğu şəraitində fond bazarlarının rolu artmaqdadır. Bu hər şeydən əvvəl maliyyə bazarlarında çoxsaylı fondların (dövlət və özəl) iştirakı ilə bağlıdır. Eyni zamanda bütün inkişaf etmiş ölkələrdə müxtəlif investisiya və sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan pensiya fondları qiymətli kağızlar bazarının başlıca

institusional investorlarından sayılır. Qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılmasının və fəaliyyətinin təşkili ilə əlaqədar qarşıya çıxacaq çətinliklər. İlk növbədə Azərbaycan respublikasında sənayeləşmənin və maliyyə bazarlarının ümumi vəziyyətini təhlil etməliyik. Qeyd etməliyik ki, hal hazırda Neft sənayesi istisna olmaqla ölkədə sənayeləşmə hələdə arzu olunan səviyyədə deyildir və bu proses sürətləndirilməlidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Cənab İlham Əliyev çıxışlarının birində qeyd etmişdir: «Əgər biz öz iqtisadiyyatımızı şaxələndirməsək, yalnız və yalnız iqtisadiyyatımızı neft amili üzərində qursaq, böyük uğurlar əldə edə bilmərik (13) Bu məqsədlə iqtisadiyyatın özünü yüksək dərəcədə inkişaf etmiş emal sənayesi və digər yüksək texnoloji sahələr təşkil etməlidir. Ölkənin əsas kapitalının 60 faizi, torpağın 45 faizi, yeraltı sərvətlərin hamısı dövlətə məxsus olduğuna görə, habelə dövlət mülkiyyətinin təkə infrastrukturunda yox, istehsal sahələrində də mövcudluğu Azərbaycanda indi olan iqtisadi sistemi xalis (təmiz) bazar sistemi kimi yox, qarışıq sistem kimi, qiymətləndirməyə əsas verir. Bununla əlaqədar olaraq hal-hazırda dövlətin bütünlükdə iqtisadi idarəetmədə rolu qarışıq iqtisadi sistemin tələbləri ilə uzlaşdırılmalıdır. Sənaye cəmiyyətinin formalaşdırılmasında dövlətin və bazar elementlərinin yerinə və roluna yenidən baxılması iqtisadi idarəetmədə dövlətin rolunun əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirilməsi zəruridir, indiki yaranmış şəraitdə dövlət tənzimləmə vasitələri ilə bazar mexanizmlərinin önəmli əlaqələndirilməsi daha səmərəli ola bilər. (6. s.61) Qeyri-dövlət pensiya institutlarının formalaşdırılmasının və fəaliyyətinin təşkili ilə əlaqədar İnvestisiya mühliti və maliyyə bazarları mexanizmləri ilə bağlı qeyd edə bilərik ki, bu pensiya institutları formalaşsa belə bunların fəaliyyəti normal investisiya mühitindən və maliyyə bazarlarının vəziyyətindən birbaşa asılı olacaqdır.

Sual oluna bilər ki, Gələcəkdə yaradılması nəzərdə tutulan qeyri-dövlət pensiya fondlarında yığılan vəsaiti investisiya şəkilində milli iqtisadiyyata yönəltmək, Dövlət Neft Fondunun təmsalında effektiv ola bilərmi? - Qeyd etməliyik ki, Neft Fondunun vəsaitlərinin xarici banklarda saxlanılmasına və idarə edilməsinə üstünlük verilməsi bəzi obyektiv amillərlə şərtlənir. Belə amillərdən ən əsası ölkənin maliyyə bazarının böyük həcmdə pul vəsaitlərini makroiqtisadi tarazlığı pozmadan realizə etməyə hələlik hazır olmamasıdır. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələr üçün ümumi daxili məhsulun strukturu xidmət sferası və ikinci sektorun (sənaye və tikinti) emal sənayesi ilə təmsil olunması, birinci sektorun (kənd və meşə təsərrüfatı) payının cüzi olması ilə xarakterikdir. İqtisadi inkişafın postsənayeləşmə mərhələsində olan ölkələrdə ÜDM-də sənayenin xüsusi çəkisi 35-40 faiz olur, bu şərtlə ki, sənayedə emal sənayesi 65-70 faizlə üstünlük təşkil etsin. Yaxın on ildə investisiyaların istiqamətlərinin seçimi Azərbaycanın yenidən sənayeləşdirilməsi konsepsiyasına əsaslanmalıdır. Onlara daxildir:

- iqtisadiyyatın müəyyən sektoruna investisiyaların stimullaşdırılması;
- gömrük tarif dərəcələrinin artırılması və ya azaldılması; - həmin sektorların məhsullarının xarici satış bazarlarına çıxışının təşkili, ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi və sığortalanması;
- iqtisadi diplomatiya.

Qeyd etməliyik ki, maliyyə bazarı beş həlqədən təşkil olunur:

- Yığım sahibləri (Fond təklif edənlər);
- İnvestorlar (Fond tələb edənlər);
- Maliyyə alətləri;
- Yardımçı qruplar;
- Hüquqi-nizamlayıcı qruplar.

Yuxarıda göstərilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan respublikasında Qeyri dövlət Pensiya Institutlarını yaradanda mütləq şəkildə aşağıdakı məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır:

1. *Qeyri dövlət pensiya fondlarına vətəndaşların etibar edilməsi məsələsi.* Burada birinci məsələ dövlətin bu fondlara birbaşa və ya dolayısı ilə nəzarətindən və bununla yanaşı fonda yığılan vəsaitin şəffaf idarəçiliyində zəminliyindən gedir. İkincisi etibarlılığın yüksəldilməsi baxımından Fondlara yığılan vəsaitin idarəçiliyində birbaşa cavabdehlik daşıyan idarəetmə şurasında, məsələn Müşahidə Şurasında təmsil olunan şəxslərin bu sahədə peşəkar olmaları ilə yanaşı əksəriyyət tərəfindən qəbul olunan və yüksək nüfuzla malik şəxslərdən formalaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

2. *Fondlar yaradıldıqdan sonra fond aktivlərinin idarə edilməsi məsələsi.* Burada da əsas məsələ həmin vəsaitin uzunmüddətli kapital qoyuluşu kimi daxili investisiyaya yönəltmək lazımdır. Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi respublikamızda sənayeləşmənin səviyyəsi arzu olunan səviyyədə deyil, ölkənin əsas kapitalının 60 faizi, torpağın 45 faizi, yeraltı sərvətlərin hamısı dövlətə məxsus olduğuna görə, habelə dövlət mülkiyyətinin təkə infrastrukturunda yox, istehsal sahələrində də mövcudluğu Azərbaycanda mövcud olan iqtisadi sistemi xalis (təmiz) bazar sistemi kimi yox, qarışıq sistem kimi, qiymətləndirməyə əsas verir. Bununla əlaqədar olaraq hal-hazırda dövlətin bütünlükdə iqtisadi idarəetmədə rolu qarışıq iqtisadi sistemin tələbləri ilə uzlaşdırılmalıdır. Sənaye cəmiyyətinin formalaşdırılmasında dövlətin və bazar elementlərinin yerinə və roluna yenidən baxılması iqtisadi idarəetmədə dövlətin rolunun əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirilməsi zəruridir, indiki yaranmış şəraitdə dövlət tənzimləmə vasitələri ilə bazar mexanizmlərinin önəmli əlaqələndirilməsi daha səmərəli ola bilər. Digər tərəfdən fondlara yığılan vəsaitin ölkədən kənarında mövcud olan investisiya imkanlarına yönəltmək ölkədə maliyyə axınının sürətlənməsinə gətirib çıxara bilər.

3. *İnvestisiyalar yatırılarda aşağıdakı risk faktorları nəzərə alınması məsələsi.* Nəzərə alsaq ki, respublikamızda xammal sənayesi istehsal sənayesindən daha üstün çəkiyə malikdir, onda milli iqtisadiyyata investisiya yatırımları etdikdə risk faktorları mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Çünki istehsal sənayesinə nəzərən xammal sənayesində risk faktorları daha çoxdur.

4. *Maliyyə Bazarlarında işlək mexanizm və alətlərin mövcudluq məsələsi.* Qeyd etməliyik ki, Qloballaşma prosesi vahid dünya kapital bazarının formalaşmasına gətirib çıxartmışdır. Bununla yanaşı sürətlə inkişaf edən qiymətli kağızlar bazarı milli iqtisadiyyatların sürətli inteqrasiyasına şərait yaradır. Muasir telekommunikasiyaların və hesablayıcı texnikanın inkişafı maliyyə resurslarının bir saniyə ərzində bir milli bazardan o birisinə keçməsinə şərait yaradır. Lakin kapitalın mobil

olması üstünlükdürsə, bununla bərabər xarici ölkələrin iqtisadiyyatından asılılığının artması səbəbindən milli qiymətli kağızlar bazarının qeyri-sabitliyi də artmış olur. Bununla bərabər milli bazarlarda investisiyalar uğrunda rəqabət artır. Ənənəvi olaraq aparıcı ölkələr Avropa birliyi, ABŞ və Yaponiya arasında olan rəqabətə artıq inkişaf edən ölkələr də qoşulur. Eyni zamanda, inkişaf edən ölkələrə investisiya qoymaq üçün inkişaf etmiş ölkələr arasında da rəqabət çox güclüdür.

Bundan əlavə qeyd etmək yerinə düşər ki, respublikamızda uçot seqmentinin əsas maliyyə alətləri dövlətin qısamüddətli öhdəlikləri Azərbaycan Milli Bankının (AMB) notları və onların buraxılışı (emissiyası) və yerləşdirilməsi hesab edilir. Digər tərəfdən ticarət, xəzinədarlıq və bank vekselləri, korporativ istiqraz və rəqələri qismində instrumentlər və başqa qısamüddətli öhdəliklərin növləri kimi alətlər bazarında lazımi yer tuta bilməmişdir. Banklararası pul bazarı balansın tənzimlənməsi, nəzarət orqanlarının tələblərinin yerinə yetirilməsi aktiv əməliyyatların həyata keçirilməsi üçün qısamüddətli kreditlərin və banklararası depozitlər formasında pul vəsaitlərinin paylaşdırılmasını təmin edir.

Mənbələrin siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
3. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi
4. Qiymətli kağızlar bazarı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15 may 2015-ci il, № 1284-IVQ
5. Investisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995-ci il, № 952.
6. Tofiq Hüseynov. Azərbaycanda investisiyalar (gəlirlər, investisiyalar, sənayeləşdirmə, məşğulluq) «Elm» nəşriyyatı – 2009, 380 səh.
7. Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 29 dekabr tarixli 510 nömrəli Fərmanı
8. “Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli 782 nömrəli fərmanı.
9. Azərbaycan Respublikasında Pensiya islahatı Konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 iyul 2001-ci il tarixli 767 sayılı sərəncamı.
10. İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi, Friedrich Ebert Stiftung Fondu (Azərbaycan Respublikasında Pensiya İslahatları: beynəlxalq təcrübə, standartlar və islahat konsepsiyası) Bakı -2009,
11. Pensiya əlçatanlığı: “Əmək pensiyaları haqqında” qanuna son dəyişiklərin qiymətləndirilməsi CESD Tədqiqat Orupu (Layihə). http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2017/09/CESD_UNDP_Paper_Pension_System_in_Azerbaijan.pdf
12. Vergilər Nazirliyinin 20 avqust 2018-ci il tarixli 1817040100743500 nömrəli əmri ilə təsdiq olunmuş “Sosial sığorta sistemində aparılacaq islahatlar və vahid gəlir vergisinin tətbiqi ilə bağlı” TƏDBİRLƏR PLANI
13. “Azərbaycan” qəzeti, 13 may 2005-ci il.

Zahir Babayev,
Ph.D. in Law
(zahirbabayev.rcisi@gmail.com)

SOME ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND FUNCTIONING OF NON-STATE PENSION FUNDS

Keywords: Non-state pension funds, Pension law, pension provision, the legal aspect, financial markets.

In this article, the author investigated some of the legal and economic aspects of the formation and functioning of the non-state pension institutions, analyzed the existing situation within the norms specifically envisaged in the legislation on social protection of the population in the Republic of Azerbaijan. The author then notes that even if non-state pension institutions are formed, the activity of these institutions will directly depend on the normal investment environment and the financial markets.

Захир Бабаев,
доктор философии по праву
(zahirbabayev.rcisi@gmail.com)

НЕКОТОРЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ

Ключевые слова: Негосударственные пенсионные фонды, пенсионное право, пенсионные льготы, юридические аспекты, финансовые рынки.

В этой статье автор изучил некоторые правовые и экономические аспекты формирования и функционирования негосударственных пенсионных учреждений, проанализировал сложившуюся ситуацию в нормах, конкретно предусмотренных в законодательстве о социальной защите населения в Азербайджанской Республике. Затем автор отмечает, что даже если будут созданы негосударственные пенсионные учреждения, деятельность этих институтов будет напрямую зависеть от нормальной инвестиционной среды и финансовых рынков.